

Професійна підготовка майбутніх педагогів до використання народних рухливих ігор в етновиховному просторі початкової школи

У статті охарактеризовано виховний потенціал ігор і забав та можливості їх використання в етновиховному просторі загальноосвітньої школи. Встановлено, що рухливі ігри є корисними для здоров'я, оскільки розвивають і зміцнюють м'язи, виховують фізичні якості, сприяють моральному вихованню та позитивно впливають на розумовий розвиток дітей.

Ключові слова: народні рухливі ігри, етновиховний простір початкової школи, здоров'я, учні.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Використання українських народних рухливих ігор в етновиховному просторі початкової школи має важливе значення. Як відомо, творцем народних рухливих ігор є сам народ, який завжди виступає вихователем молодого покоління (Г.Сковорода, К.Ушинський та ін.). Національні рухливі ігри кожного народу розглядаємо як неповторні, унікальні й своєрідні. В наукових дослідженнях у галузі педагогіки та психології вказується над головному бажанні дитини – бажанні гратися; дитина рухається під час гри, вкладає в неї свою енергію, виявляє творчість, цілеспрямованість.

Український народ своїм багатовіковим досвідом інтуїтивної педагогіки відібрав найефективніші засоби гармонійного виховання зростаючого покоління, чільне місце серед яких посідають народні рухливі ігри, як дієвий засіб формування етновиховного простору початкової школи. Отож, актуальною вважаємо проблему професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів до використання народних рухливих ігор у навчально-виховному процесі початкової школи.

Аналіз досліджень і публікацій... На виховні можливості рухливих ігор і забав у формуванні тіла й духу звертали увагу відомі філософи і психологи світу й України, педагоги минулого (І.Боберський, В.Верховинець, К.Ушинський та ін.) і сучасники (О.Вацеба, С.Мудрик, Л.Цьось та ін.), які свідчать про значний вплив рухливих ігор і забав на виховання фізичного здоров'я і духовно стійкої особистості дитини на всіх етапах її онтогенезу. Педагоги минулого в своїх працях основним засобом формування фізичного гарту вважали народні ігри та забави, які виступали не лише формою проведення розваг і дозвілля, а й формування духовних й фізичних якостей, зокрема, кмітливості, наполегливості, організованості, розвивалися гнучкість, витривалість, стрибучість, сила та швидкість.

Погоджуємося з думкою А.Цьося, який вказує, що в період нової історії України фізичне виховання здійснювалося в народно-побутових формах, зокрема, в календарній та родинній обрядовості. До складу річного кола української календарної обрядовості входили весняні, літні, осінні та зимові свята. Обов'язковим елементом календарних свят і обрядів були різноманітні фізичні вправи, танці, одноборства, хороводи, рухливі ігри та забави. Характерною особливістю календарних ігор є комічний елемент, що значно підвищував емоційний фон святкування. Ігрова дія супроводжується відчуттям піднесення фізичних і духовних сил людини після фізичних і психонервових навантажень.

Дослідження українських національних рухливих ігор у вихованні дітей дошкільного і молодшого шкільного віку було предметом пошуків українських учених (Е.Вільчковський, О.Воропай, В.Скуратівський та ін.). Скажімо, Г.Воробей (1997) дослідила вплив народних ігор на гарт, як діалектичну єдність фізичної витривалості та духовної стійкості молодших школярів різних етнографічних груп Прикарпатського регіону.

Формулювання цілей статті... **Мета статті** – визначити місце народних ігор і забав початкової школи у професійній підготовці майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу... Гру можна визначити як специфічну діяльність дитини, спрямовану на задоволення її потреб у фізичній і соціальній активності, а також ефективний фізкультурно-оздоровчий засіб. Виходячи з цього, наводимо низку визначень поняття «гра»:

– один із найпоширеніших засобів фізичного виховання, що забезпечує активну й ініціативну діяльність учнів;

– заняття підпорядковане сукупності правил, прийомів або побудоване на певних умовах, що є розвагою або тією ж розвагою і спортом одночасно;

– найдоступніший і природний метод активізації навчального процесу, який приносить задоволення, створює позитивний настрій, налагоджує контакт між педагогом та учнями [7, с.16].

У навчально-виховному процесі початкової школи традиційно використовуються ігри як засіб фізичного виховання. Аналіз народних рухливих ігор, поширених сьогодні серед дітей молодшого шкільного віку, засвідчує, що свої корені вони мають у стародавніх фольклорних обрядах, церемоніях і ритуалах.

К.Ушинський важливого значення у фізичному розвитку дитини надавав рухливим іграм, акцентуючи на провідному впливі школи й особи педагога. Гру для дитини розглядав як діяльність, в якій формуються вчинки, розвивається розум, воля, сила, спритність і т.д. У грі, зауважував він, можна передбачити майбутній характер і долю, бо саме в ній проявляються здібності й нахили (за [3, с.9]).

Істотною у використанні народної гри є мовна сторона – словесно-речитативний супровід. Поділяємо думки вчених про те, що слово вирішально впливає на формування складних рухових навичок, допомагає дитині краще усвідомити зміст виконуваної діяльності, оточуючого світу й самої себе.

Окрім гри, активно використовують поняття «забава», що пояснюється кількома значеннями. Найбільш поширеними є такі: перше – одна з форм активного відпочинку, друге – як засіб фізичного виховання [7]. Фактично забава є різновидом народної рухливої гри з пісенно-танцювальним супроводом, що не вимагає великих м'язевих зусиль (різні імітаційні рухи, загальнорозвиваючі вправи, танці і т.п.), здатної забезпечити активний відпочинок, відновити працездатність школярів у режимі навчального дня.

Рухливим народним іграм та забавам у моделюванні етновиховного простору надавали значного соціального значення. Спирались на матеріали дослідників народних рухливих ігор, якими було доведено, що в давнину дорослі не керували дитячими іграми та розвагами: малі навчалися ігор у старших, граючись спільно з ними. Діти змалечку привчалися самі керувати грою, набуваючи досвіду поведінки в дитячому товаристві, навичок самоврядування, як необхідних умов адаптації до соціального середовища. Тому, коли педагог постійно керує дітьми під час рухливих ігор, своєю волею призначає виконавця на роль ведучого, розподіляє гравців на команди або авторитарно визначає, яка команда першою починає гру, позитивний виховний сенс такої гри значно втрачається. У народному ігровому досвіді історично відпрацьовані певні способи налагодження взаємостосунків між дітьми, які доречно використовувати й у шкільному ігровому колективі [6, с.29].

Оскільки рухливі народні ігри та способи їх організації зазнають постійної трансформації, у навчально-виховному процесі на рівноправних засадах використовуються ті, що відомі з давніх часів і ті, що створені на сучасному етапі розвитку ігрових традицій.

Широке застосування рухливих ігор у педагогічній практиці передбачає їх класифікацію, групування, тобто їх цілеспрямований підбір за певними ознаками для вирішення тих чи інших педагогічних завдань. Вони можуть бути індивідуальними (одиначними) і колективними (груповими), за участю групи гравців. Народна рухлива гра, як і кожна рухлива гра, має свій зміст, форму (характер організації колективу) та методичні особливості. Зміст рухливої гри складається із сюжету (образного чи умовного задуму), правил і рухових дій у грі та їх спрямованості на досягнення мети [4, с.410-411].

А.Цьось поділяє народні ігри на: рухливі ігри та забави зі співом, приказками й примовками; ігри з предметами; рухливі ігри та забави на розвиток фізичних якостей [8].

Зазначимо, кожна з ігор несе свої виховні можливості. Ігри релігійного характеру знайомлять з атрибутикою, взаємостосунками між службовими особами церкви, возвеличують добро в образі Бога, ангелів, розкривають форми боротьби зі злом в особі злих сил; сімейно-побутові – знайомлять з різними видами професій, сприяють вихованню працьовитості, поваги до людей праці; формують навички трудових взаємин; імітаційні рухи трудових процесів розвивають відповідні групи м'язів; військово-патріотичні – розкривають взаємостосунки між членами сім'ї, спрямовані на виховання поваги до старших, послухності, відповідальності за дітей. Важливими є ігри, де використовують явища природи, образи тварин і птахів, оскільки вони допомагають краще пізнати навколишній світ і красу природи, цілющі властивості рослин, взаємозв'язок людини з рослинним світом та різноманітністю тваринного світу, з умовами їхнього життя, поведінкою, його взаємозв'язками з людиною, виховують доброзичливе ставлення до них, спонукають до спостереження.

Нижче наводимо низку рухливих ігор для цілого класу (частина з них не потребує поділу на команди), інші ігри – командні (корисними й різноманітними є ігри на повітрі в зимовий час).

Ігри без поділу на команди: «Білки, горіхи, шишки», «Зміна номерів», «Колесо», «Рибалки й рибки», «Скачки», «Упіймай жабеня», «Квач зі скакалкою», «Подвійні квачики з м'ячем» та ін.

Командні ігри: «Зміна табору», «Виклик», «Виклик із лави», «Перегони м'ячів по колу», «Перетягування каната», «Стрибуни й бігуни», «Тунель», «Човник», «М'яч середньому» та інші ігри з м'ячами, різні види естафет [7, с.21, 35].

У використанні українських народних рухливих ігор з метою розвитку самоорганізації ігрового колективу розглядаємо призначення ведучого і розподіл учасників гри на команди (по 10-12 осіб, 20-35 осіб). Своєчасне навчання дітей різних способів вибору ведучого уможливорює справедливе розв'язування актуальних для початку гри питань взаємодії в ігровому колективі, запобігає багатьом конфліктним ситуаціям між дітьми [6, с.30-31]. До слова, роль ведучого дуже важлива, оскільки від нього залежатиме наскільки цікавою та жвавою буде гра, спритний і кмітливий ведучий послужить чудовим прикладом для інших гравців, яким доведеться виконувати цю роль через якийсь час.

Моделюючи виховні заходи в означеному руслі, слід виокремити сюжетні й безсюжетні ігри, з врахуванням майданчику для гри та відповідного інвентаря для рухливих ігор.

Із сюжетних рухливих ігор важливими є ті, в яких відображено певні життєві, казкові епізоди (в умовній формі); дітей захоплюють ігрові образи, в які вони творчо й успішно перевтілюються (дії людей, їхній побут, поведінка птахів і звірів, транспортні засоби тощо), відтворюють характерні для певного образу рухи. У колективних сюжетних іграх кожна дитина привчається погоджувати свої дії з діями інших гравців (опонентів) та діяти у відповідності з правилами гри. Безсюжетні рухливі ігри містять різні цікаві для дітей сюжетні завдання, а їхнє вирішення сприяє досягненню зрозумілої їм мети (ігри з елементами змагання, естафети, стрибки, перебіжки, лови тощо). Важливими є рухливі ігри з музичним супроводом. Радіючи музиці та відчуваючи красу своїх рухів дитина емоційно підноситься й збагачується, переживає позитивні емоції, стає більш життєрадісною. Крім того, під впливом емоцій діти не відчувають сильної втоми.

Об'єднуючими ознаками тих чи інших ігор вважаємо сукупність оздоровчих, освітніх і виховних завдань, емоційне піднесення, викликане наявністю в іграх елементів несподіванки та змагання і, звичайно, можливість удосконалення рухів.

Із організаційно-методичних засад використання народних рухливих ігор слід враховувати їхню тривалість, яка залежить від педагогічних завдань учителя (вихователя); від умов проведення заняття; віку і статі дітей, їхньої кількості тощо. Щоб ігрова діяльність була ефективною і давала бажані результати, слід дотримуватися низки вимог:

1. Готовність учнів до участі у грі (кожен повинен засвоїти правила гри, чітко усвідомити мету, кінцеві результати, послідовність дій, опанувати потрібним обсягом знань для участі);

2. Забезпечення кожного учня необхідними дидактичними матеріалами;

3. Учні повинні опанувати правила гри і, окрім цього її зміст; пояснення гри – зрозуміле й чітке;

4. Урахування рівня розвитку дітей, їхніх талантів, умінь (невміння) окремого учня (допомога дітям, які не є компетентними, а їхні рухи – не координовані порівняно з однолітками). Особливу увагу слід приділяти фізично слабким дітям із індивідуальним дозуванням (скорочені дистанції, полегшені завдання тощо);

5. Складну гру слід проводити поетапно, аж до засвоєння окремих дій, а далі – пропонувати всю гру та її різні варіанти, тобто гра не повинна бути стихійною, її слід чітко організувати і цілеспрямовувати;

6. Дії учнів слід контролювати, своєчасно коректувати, спрямовувати, оцінювати;

7. Уникати надмірного ентузіазму (збудження) та принижень гідності дитини (образливі порівняння, оцінки за поразку в грі, глузування тощо);

8. Давати дітям відпочинок між іграми з урахуванням їх віку та можливостей;

9. Враховувати правильне і вкорисне суддівство в рухливих іграх задля виховання чесності, поваги до суперників, суддів та дотримання правил гри.

Для дітей, особливо 6-8 років, важливе значення має підбиття підсумків гри чи заняття та об'єктивне визначення переможців. Насамперед, створити спокійну обстановку, в жодному разі не можна допускати дискусій та суперечок гравців із суддею, які не піддаються обговоренню, повідомляти результат коротко. Справедливо здобута перемога має бути гідною нагородою (протее, не можна допускати, щоб виграш став єдиним сенсом гри), а програш – не приводити до розвитку почуття поразки (навіпаки – стимулювати прагнення до виграшу в наступній грі). Важливо пояснювати гравцям причини успіху й невдач (слідкувати, щоб запал не переходив у грубий азарт), заохочувати переможених. Підбиття підсумків гри має педагогічну цінність і для самого керівника: спостереження й висновки, зроблені в процесі гри, якими вчитель може не ділитися з дітьми, мають важливе значення для роботи з дитячим колективом загалом і кожним учнем зокрема [7, с.13-14].

Отож, гра як метод навчання організовує, розвиває учнів, розширює їхні пізнавальні можливості та всебічно виховує. Для педагога гра є інструментом виховання, що дає йому змогу сповна враховувати вікові особливості дітей і підлітків, розвивати ініціативу, створювати атмосферу розкнутості, самостійності, творчості та умови для саморозвитку.

Висновки... У контексті професійної підготовки майбутніх учителів школи першого ступеня, вважаємо доцільним ознайомлення їх із методикою використання народних ігор і забав у роботі з учнями. Адже, послідовне і систематичне навчання учнів різних способів самоорганізації засобами народних рухливих ігор дозволяє ефективно використовувати їхній час для активного, повноцінного відпочинку, сприяти формуванню рис самоврядування, набуття досвіду соціальної взаємодії. Максимальний вплив українських рухливих ігор для гармонійного розвитку особистості в початковій ланці загальноосвітньої школи залежить від оптимальності створених педагогічних умов для їхньої організації.

Отже, українські рухливі народні ігри в етновиховному просторі вирізняються значними виховними можливостями, які визначаються внаслідок їх культурно-історичного походження та соціальних функцій, дотичних до дитячого середовища. Народні ігри та забави розглядаємо цінним педагогічним засобом, а їхнє застосування на заняттях з фізичної культури, під час екскурсій та прогулянок обумовлює активізацію розвитку рухів дітей, осилує їхній інтерес до виконання різноманітних вправ, стимулює ознайомлення з національними традиціями й обрядами, використання у їхніх сюжетах природних явищ, а загалом – національною культурою українського народу. Відтак, народні ігри і забави – в числі основних засобів підвищення рухової активності, формування позитивної мотивації до занять фізичними вправами, поліпшення функціонального стану серцево-судинної, дихальної систем, виховання моральних, етичних, вольових якостей дітей.

Список використаних джерел і літератури:

1. Боберський І. Забави і ігри рухові / І. Боберський. – Львів, 1904. – С. 31.
2. Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні / О. Вацеба. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 232 с.
3. Ганна Презлята. Народні рухливі ігри та забави / Ганна Презлята. – Івано-Франківськ : ОППО, 2007. – 202 с.
4. Етнопедagogічні засади українського дошкільця: навчально-методичний посібник / за ред. проф. Н. Лисенко. – Івано-Франківськ : Видавництво «Плай» ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 541 с.
5. Етновиховний простір сучасного загальноосвітнього навчального закладу: теорія і практика : [моногр.] / за ред. проф. Н. Лисенко. – Київ-Івано-Франківськ, 2012. – 374 с.
6. Кудикіна Н. В. Українські народні рухливі ігри як засіб виховання молодших школярів / Надія Василівна Кудикіна // Рідні джерела. – 2002. – № 4. – С. 28–31.
7. Рухливі ігри для учнів: 5-9 класи / упоряд. А. Фломбойм. – К. : Шкільний світ, 2011. – 112 с.
8. Цьось А. В. Українські народні ігри та забави: навч. посібник / А. В. Цьось. – Луцьк: Надстир'я, 1994. – 96 с.

Анотація

Р.В.Дмытрив

Профессиональная подготовка будущих педагогов к использованию народных подвижных игр в этновоспитательном пространстве начальной школы

В статье охарактеризованы воспитательный потенциал игр и забав и возможности их использования в этновиховном пространстве общеобразовательной школы. Установлено, что подвижные игры полезны для здоровья, поскольку развивают и укрепляют мышцы, воспитывают физические качества, способствуют нравственному воспитанию и положительно влияют на умственное развитие детей.

Ключевые слова: *народные подвижные игры, этновоспитание, здоровье, ученики.*

Summary

R.V.Dmytriv

Professional Training of the Future Teachers to the Use of Popular Folk Mobile Games in Ethno-Educational Space of Primary School

The article describes the educational potential of games and fun and their possible use in ethnoeducational space of general school. It is found out that mobile games are beneficial for health as they develop and strengthen the muscles, bring physical qualities, promote moral education and positive impact on the mental development of children.

Key words: *popular mobile games, ethnic education, health, school students.*

Дата надходження статті: «28» вересня 2012 р.